

ČASOVÉ MEZE AUTONOMIE VŮLE STRAN

PETR VOJÍŘ

Masaryk University, Faculty of Law, the Czech Republic

Abstract in original language:

Příspěvek je zaměřen na problematiku limitace autonomie vůle stran. Jeho účelem není zkoumat, jak je tato limitace z důvodu ochrany konkrétní skupiny subjektů uplatňována v konkrétním soukromoprávním odvětví, nýbrž se obecně zamyslet nad pojmem svobody vůle, pojmem autonomie vůle, jejich vzájemným vztahem a pojmem autonomie vůbec a zkoumat omezení autonomie vůle stran z hlediska časového, a to ve vztahu k minulosti. Tento problém objeví se mi generálně jako problém retroaktivity a speciálně jako problém smluvní retroaktivity. Dospívám k závěru, že smluvní retroaktivita je obecně přípustná.

Key words in original language:

Svoboda vůle; autonomie vůle; retroaktivita; smluvní retroaktivita.

Abstract:

This paper is focused on the issue of limitation of parties' autonomy of will. Its aim is not to inquire how this limitation is implemented for the protection of a particular group of subjects within a particular branch of the private law but to think about the concept of freedom of will, the concept of autonomy of will and the relation between these two concepts and to inquire the limitation of parties' autonomy of will from the time aspect and that in relation to the past. There is the problem of retroactivity in general and the problem of contractual retroactivity in particular. I come to the conclusion that the contractual retroactivity is generally admissible.

Key words:

Freedom of will; autonomy of will; retroactivity; contractual retroactivity.

1. POJEM SVOBODY VŮLE

Normativní uvažování je založeno na předpokladu (zásadě) svobody vůle čili na předpokladu svobody jednotlivce (člověka). Pouze kde je svoboda vůle, tam je rozumně myslitelná i povinnost, vina a trest (formální právní pojmy); z tohoto poznávacího hlediska je lidské jednání projevem svobodné vůle (tzv. indeterminismus).¹

Oproti tomu při kauzálním (přírodovědeckém) uvažování uchopuje se zkoumaná látka pojmy skutečnosti, prostoru, času, příčiny, účinku a příčinné souvislosti (formální kauzální pojmy). Představa svobody vůle v řetězcích příčin a jejich nutných účinků je nesmyslná; z tohoto poznávacího hlediska se lidské jednání jeví jako nutný následek určitých příčin (tzv. determinismus).

¹ Blíže viz např. Weyr, F. Čtyři kapitoly z právní noetiky. Časopis pro právní a státní vědu, 1929, r. XII, s. 12-13, Weyr, F. Teorie práva. Brno-Praha: Orbis, 1936, s. 59 či Procházka, A. Tvorba práva a jeho nalézání. Brno-Praha: Orbis, 1937, s. 9.

Normativní a kauzální (způsob) uvažování ale od sebe nejsou odtrženy, nýbrž se stýkají: V oblasti právní vědy je tento styk zachycen tzv. systematickými pojmy, zejm. pojmem skutkové podstaty a právní skutečnosti; v oblasti právní praxe tím, že právníci nejen z textů právních předpisů vyvozují to, co obecně býti má (ryze formálně-právní uvažování), ale zjišťují i to, co se ve skutečnosti událo (kauzální uvažování) a tento zjištěný skutkový stav porovnávají s normou (obsahově-právní uvažování), a sice s hypotézou normy (aby zjistili, zda je splněna právní skutečnost coby podmínka povinnosti či viny konkrétní osoby) nebo s dispozicí právní normy (aby zjistili, zda konkrétní osoba splnila svou povinnost).

Neboť ale právníci nejsou odborníci v kauzálním uvažování, mnohdy je třeba ke zjištění skutkové podstaty znaleckého posouzení, např. pro určení příčiny požáru v soudním řízení o žalobě pojištěného proti pojišťovně o zaplacení pojistného plnění.

Princip svobody vůle pokládám za základní filozofické (noetické) východisko, kteréžto ani v nejliberálnějším právním řádu není provedeno absolutně: Moderní demokratické právní řády sice staví na tom, že člověk je schopen jednat a rozhodovat se svobodně, na základě volby mezi jednotlivými variantami², ale přihlíží i k tomu, že v určitých případech je z důvodu určitého zdravotního stavu člověka nebo situace, v níž se nachází, tato jeho schopnost omezena či vyloučena³.

Totalitní právní řády apriorní svobodu vůle potlačují; moderní demokratické právní řády ji chrání a uznávají v normách nejvyšší právní síly - tak činí i český právní řád konstitucionalizací úcty k právům a svobodám občana⁴, zásady právnosti státních aktů⁵ a zásady „každý může činit, co není zákonem zakázáno“⁶.

Moderní demokratické právní řády takto chrání jednotlivce a jeho jednání před zásahy veřejné moci i ostatních subjektů.

2. POJEM AUTONOMIE VŮLE

Od pojmu svobody vůle je nutno podle mého názoru odlišit pojem autonomie vůle: Výraz „autonomie“ je složen ze slov cizího, řeckého původu: autos – sám, nomos – zákon, pročez

² Viz např. Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 221 či Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Orac, 2003, s. 220-227.

³ V právním řádu reflektováno např. instituty nepřičetnosti, zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům, neplatnosti právního úkonu učiněného nesvobodně či v duševní poruše nebo neodpovědnosti za nezaviněný škodní čin v občanském právu.

⁴ Viz čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR: „Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“

⁵ Viz čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR: „Státní moc slouží všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon.“ a čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod: „Státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví.“

⁶ Viz čl. 2 odst. 4 Ústavy ČR: „Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“ a čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod: „Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“

doslovně znamená samozákonodárství, svézákonodárství čili „právo v rámci právního řádu samostatně rozhodovat o svých záležitostech“⁷; základním význam výrazu „svoboda“ je negativní, a sice absence kauzálního a normativního omezení (donucení)⁸.

Podle mého názoru tedy svoboda vůle ex definitione spočívá v nepřítomnosti státní reprobace lidského projevu vůle, ale ex definitione nespočívá v přítomnosti státní aproby lidského projevu vůle zaměřeného k vyvolání právních následků⁹. Právní princip autonomie vůle je specifickým, právem uznaným, projevem svobody při tvorbě konkrétních právních následků.

Ústavnímu soudu ČR ale pojmy svobody vůle a autonomie vůle splývají, lépe řečeno pojem svobody vůle implicitně považuje za součást autonomie vůle: Ústavní soud vyvozuje autonomii vůle z čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod a rozlišuje autonomii vůle jako strukturální princip, podle něhož lze státní moc vůči jednotlivci a jeho autonomní sféře (včetně autonomních projevů volních, tedy i právních úkonů) uplatňovat pouze v případech, kdy jednání jednotlivce porušuje výslovně formulovaný zákaz upravený zákonem, a jako subjektivní právo jednotlivce na to, aby veřejná moc respektovala autonomní projevy jeho osobnosti, včetně projevů volních, které mají odraz v jeho konkrétním jednání, pokud takové jednání není zákonem výslovně zakázáno.¹⁰

Ústavní soud považuje autonomii vůle za *condicio sine qua non* materiálního právního státu¹¹ a za základ všech ústavně zaručených základních práv a svobod¹².

Český právní řád aprobuje nejen vůli osobami projevenou navenek (autonomie vůle), nýbrž i rozhodování uvnitř právnických osob (autonomie právnických osob), a to jak právnických osob soukromého práva¹³, tak i právnických osob práva veřejného¹⁴.

⁷ Viz Hendrych, A. a kol. Právnický slovník. Praha: C.H. Beck, 2001, s. 19.

⁸ K negativnímu vymezení svobody viz např. Knapp, V. Teorie práva. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 16.

⁹ Podobně rozlišuje prof. Hurdík: „Rovněž nelze položit ani mezi pojmy svoboda a autonomie. Hlavní rozdíl mezi nimi, ..., v odlišném pojetí svobody jako filosofické kategorie od pojetí autonomie, která je svobodou zprostředkovanou mechanismem právní regulace“ (Hurdík, J. Zásady soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 49-50.)

¹⁰ Viz konstantní judikatura Ústavního soudu, např. sp.zn. I.ÚS 546/03, I. ÚS 43/04, či I. ÚS 167/04 nebo I.ÚS 557/05.

¹¹ Viz např. nález Ústavního soudu sp.zn. I.ÚS 1238/08.

¹² Viz nález Ústavního soudu sp.zn. II.ÚS 3/06. K tomu viz např. Weyr, F. Československé ústavní právo. Praha: Melantrich, 1937, s. 67-68.

¹³ Např. autonomie občanských sdružení, politických stran a politických hnutí (viz např. nález Ústavního soudu sp.zn. Pl. ÚS 26/94) či církví a náboženských společností (viz např. nálezy Ústavního soudu sp.zn. I. ÚS 211/96, IV. ÚS 171/97, III. ÚS 136/2000, Pl. ÚS 6/02 či IV.ÚS 34/06).

¹⁴ Např. autonomie územně samosprávných celků (viz nálezy Ústavního soudu sp.zn. Pl. ÚS 34/02 či Pl. ÚS 5/03) či profesních komor (viz např. nález Ústavního soudu sp.zn. Pl.ÚS 40/06 k povinnému členství lékařů v České lékařské komoře).

Výrazem autonomie a jeho opakem heteronomie se označují i principy procesu vzniku subjektivního a objektivního práva (tzv. principy normotvorné ve smyslu normativistickém) a druhy právních norem a konkrétních právních následků (tzv. druhy norem ve smyslu normativistickém¹⁵).¹⁶

Normy (ve smyslu normativistickém) autonomní jsou takové normy, u kterých splývá subjekt normotvorný se subjektem povinnostním, kdežto u heteronomní normy (ve smyslu normativistickém) jsou oba subjekty různé. Autonomní normy nejsou jen takové normy, které vznikají pouze působením povinnostního subjektu, nýbrž i takové, na jejichž vzniku povinnostní subjekt pouze spolupůsobí (v účasti jiného než povinnostního subjektu však vězí již prvek heteronomie), a to buď přímo (spoluurčení obsahu normy s jiným subjektem), nebo nepřímo (povinnostní subjekt pouze vybírá někoho, kdo vydá normu).

Autonomní normy, které vznikají pouze působením povinnostního subjektu (pouze jeden normotvůrce a subjekt povinnostní v téže osobě, žádná další osoba se normotvorby neúčastní) se podle Weyra vyskytují jenom u norem mravních.¹⁷ Napadá mě, že pro obor právního řádu by takovou ryzí autonomní normou mohl být např. veřejný příslib dle ust. §850 - 852 občanského zákoníku.

Příkladem konkrétních norem, jejichž obsah spoluurčuje povinnostní subjekt s jinou osobou, jsou normy smluvní (čili závazky smluvní v tradiční nomenklatuře); u norem obecných je přímá demokracie nejvíce patrna v zákonodárství vykonávaném přímo lidem, dnes zejm. ve Švýcarsku, dříve zejm. u tzv. městských států antických.¹⁸

Přímá demokracie u obecných norem se vyskytuje také ve formě institutu závazného referenda ve státech s nepřímou tvorbou zákonů.

¹⁵ Normativní teorie si abstraktním výměrem normy jako „výrazu, toho co být má“ (či jako „toho, co být má“), otevřela dveře k tomu, aby mohla pojmem normy pokrýt nejenom ústavní zákony, zákony, nařízení (normativní právní akty či normy v tradičním pojetí, obecné normy dle normativní teorie), ale i rozhodnutí soudu, správního úřadu (tradičně individuální právní akty, konkrétní normy dle normativní teorie) a práva a povinnosti (právní vztahy) z právních jednání (úkonů, zejm. smlouvy) soukromníků (konkrétní normy dle normativní teorie).

Podle mého názoru je takto široký pojem normy správný, společné rysy např. zákona a smlouvy převažují nad jejich rozdíly, u zákona a smlouvy lze nalézt *tertium comparationis* (viz Weyr, F. Právní věda jako věda o rozdílech. Časopis pro právní a státní vědu, 1935, r. XVIII, s. 240-250.); správnost tohoto pojmu normy je potvrzována i tím, že většina recentních teoretiků by se shodla na tom, že vedle obecně regulativního působení právní normy je dáno i konkrétně regulativní působení subjektivních práv a povinností (právních vztahů), pročež vytvářejí pojem regulativ (viz Holländer, P. Nástin filosofie práva. Úvahy strukturální. Praha: Všehrd, 2000, s. 27.).

V tomto příspěvku budu vycházet z poznatku, že normativita (mětí, platnost, SOLLEN) není omezena znakem obecnosti, ale budu užívat tradiční terminologii, neuvedu-li jinak, zejm. u normy – norma ve smyslu normativistickém.

¹⁶ Obdobné členění viz Knapp, V. Teorie práva. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 52 a 143.

¹⁷ Weyr, F. Teorie práva. Brno-Praha: Orbis, 1936, s. 138.

¹⁸ Weyr, F. Formy státní. In Slovník veřejného práva československého. Sv. I. Brno: R. M. Rohrer, 1929, s. 692.

Spolupůsobení nepřímé se u konkrétních norem uskutečňuje v rozhodčím (arbitrážním) řízení. Sporné strany, oproti soudnímu řízení, si pouze vybírají rozhodce, aniž by pak již samy rozhodovaly. Spolupůsobení nepřímé se u obecných norem realizuje tak, že v první fázi lid zvolí si své zákonodárce a ti v druhé fázi přijímají zákony.

Obecné normy heteronomní lze demonstrovat na zákonech absolutního monarchy. Konkrétní normy heteronomní lze spatřovat v soudních či správních rozhodnutích.

Ústavně založený princip autonomie vůle se uplatňuje především v soukromém právu¹⁹, a to zejm. ve svobodě učinění právního úkonu, ve svobodě volby adresáta právního úkonu, ve svobodě volby obsahu právního úkonu²⁰ a ve svobodě volby formy právního úkonu.²¹

Zásada autonomie vůle, byť zaujímá v soukromém právu výsadní postavení, není zásadou jedinou; v určitých případech nad touto zásadou za účelem ochrany veřejných hodnot nebo práv jiných osob převládá zásada jiná, např. zásada dobrých mravů.²²

3. ČASOVÉ MEZE AUTONOMIE VŮLE STRAN

Otázkou je, zda jsou strany uzavírající smlouvy svobodny při tvorbě jeho obsahu, pokud se týče zakládání práv a povinností do minulosti (tzv. smluvní retroaktivita). Je smluvní retroaktivita přípustná?

3.1 POJMOVÝ PARTIKULARISMUS A JINÉ NEDOSTATKY SOUČASNÉ KONTINENTÁLNÍ PRÁVNÍ VĚDY

Současná kontinentální právní věda má za sebou dlouhý historický vývoj, je následovnicí tradiční nauky právní²³. Tradiční naukou právní²⁴ se rozumí souhrn pojmů nashromážděných

¹⁹ Souhlasím s názorem, že pojmu autonomie odpovídá pojem demokracie (ve formálním smyslu), politický pojem republika a pojem rovnosti a soukromoprávnosti a pojmu heteronomie odpovídá pojem autokracie, politický pojem monarchie a pojem nadřízenosti, autoritativnosti a veřejnoprávnosti (Viz Weyr, F. Teorie práva. Brno-Praha: Orbis, 1936, s. 140, 183).

²⁰ A to ve volbě typu právního úkonu, v odchýlení se od zákonných ustanovení typu právního úkonu (problematika tzv. dispozitivních norem) a ve volbě nepojmenovaného právního úkonu.

²¹ Hurdík, J. Zásady soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 49-50.

²² Viz např. náleží Ústavního soudu sp.zn. II.ÚS 3/06.

²³ Dalšími zásadními vlivy, které vedle tradiční nauky právní a římského práva soukromého utvářely kontinentální právní systém (tedy i současnou kontinentální právní vědu), jsou kanonické právo a obchodní právo středověkých přímořských italských měst a gild (zejm. v oblasti soukromého práva) a osvícenství (zejm. v oblasti práva veřejného). Merryman, J.H. The civil law tradition. An introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America. 1. vydání. Stanford: Stanford University Press, 1969, s. 10-14.

²⁴ Rovněž nazývána jako tradiční kontinentální právní nauka (Boguszak, J. In Boguszak, J., Čapek, J. Teorie práva. 1. vydání. Praha: Codex Bohemia, 1997, s. 97.), klasická právní teorie (Kühn, Z. Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002, s. 133.) či tradiční západní kontinentální právní doktrína (Kühn, Z. Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2005, s. 66.).

staletým vývojem právních řádů a právní vědy v kontinentální Evropě, který vychází z recepce římského práva soukromého a římskoprávní teorie.²⁵

Některé pojmy současné právní vědy pocházející z tradiční nauky právní jsou v rozporu s formální logikou:

První druh logického poklesku spočívá v nalezení *tertium comparationis* tam, kde není (logická chyba *quaternio terminorum*); sem spadá např. pojem práva zahrnující jak pojem práva subjektivního, tak i pojem práva objektivního (subjektivní právo jako míru možného chování a objektivní právo jako pravidla chování)²⁶ či tradiční trojdílná struktura právní normy „Jestliže H, pak D, jinak S“, v níž prvek D zastupuje jak dispozici, tak její porušení.²⁷

Druhý typ logického poklesku spočívá v nenalezení *tertium comparationis* tam, kde je. Tak např. současná právní věda nemá společný pojem pro usnesení valné hromady akciové společnosti o 500 akcionářích (právní skutečnost) a usnesení obecního zastupitelstva obce o 100 občanech (právní předpis). Tato neschopnost dostatečné abstrakce je důvodem pojmového partikularismu současné kontinentální právní vědy:

Systematické poznatky a systematické pojmy tradiční nauky právní, projevující se i v současné právní vědě, byly zbudovány na římském právu soukromém. Neboť pojmy tradiční nauky právní byly indukovány z práva soukromého, nebyly zcela použitelné pro pochopení práva veřejného.

Veřejnoprávní věda si proto vytváří buď své vlastní pojmy, aniž by tyto pojmy měly nadřazené pojmy s pojmy soukromoprávními, příp. u pojmů soukromoprávních rozšiřuje jejich rozsah i na právo veřejné. Paralelně vedle sebe se tudíž rozvíjí věda práva veřejného a věda práva soukromého, čímž odrážejí v právním řádu zakotvený dualismus práva soukromého a práva veřejného. Dualismu pojmů soukromoprávních a veřejnoprávních vztahů do značné míry odpovídá i dualismus pojmů práva hmotného a procesního.

Napříč těmito dvěma v podstatě horizontálněprávními dualismy vede dualismus vertikálněprávní, a sice dualismus práva objektivního a subjektivního. I tento třetí dualismus spočívá na pojmech bez *tertium comparationis*, protože na jedné straně stojí množina pojmů, v jejichž čele stojí (formální) pramen práva a právní norma a na straně druhé dominují pojmy právních skutečností a právních vztahů. Samozřejmě tyto čtyři uvedené pojmy nejsou jedinými zástupci svých skupin, ale jsou pojmy ústředními, od nichž se ostatní přímo či nepřímo odvíjejí.

Mezi další logické poklesky patří označování normativity výrazy kauzálního uvažování či dokonce směšování normativního a kauzálního uvažování a nahrazování formální logiky logikou dialektickou.

²⁵ Boguszak, J. a kol. *Teorie státu a práva I*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1967, s. 275.

²⁶ Na tuto logickou nesprávnost je v současné právní vědě poukazováno s tím, že není na překážku používání těchto pojmů. (Knapp, V. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 51-52.)

²⁷ Viz Knapp, V. *Vědecká propedeutika pro právníky*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 48 či Knapp, V. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 155.

3.2 PRÁVNÍ POJEM RETROAKTIVITY

Všemi zmíněnými logickými chybami trpí i tradiční právní pojem retroaktivity:

Logická chyba *quaternio terminorum* projevuje se v tom, že se představuje dualismus pravé a nepravé retroaktivity právních norem²⁸ a definují se tyto dva pojmy, aniž by se předtím vymezil samotný pojem retroaktivity společný pro retroaktivitu pravou a nepravou.

Nepravá retroaktivita retroaktivitou vůbec není;²⁹ v současné české právní vědě se pojímá tak, že: „platnost právních skutečností, vznik právních vztahů a jejich následky, k nimž došlo před účinností nového zákona, se posoudí podle práva dřívějšího, ale – trvá-li dříve vzniklý právní vztah i nadále – posoudí se ode dne účinnosti zákona nového podle zákona nového a podle tohoto zákona se posoudí i právní následky dotyčného právního vztahu, vzniklé po účinnosti nového zákona.“³⁰

Směšování normativního a kauzálního terminologického a pojmového aparátu a průniky dialektické logiky spatřuji v následujícím:

Mám za to, že výrazy „retroaktivita právních norem“, „zpětná účinnost právních norem“, „zpětné účinky právních norem“, „zpětná působnost právních norem“ či „zpětné působení právních norem“, stejně jako zpětné účinnosti právních úkonů, smluvní retroaktivity, zpětné účinnosti rozhodnutí a retroaktivity rozhodnutí jsou nevhodné a matoucí³¹.

Retroaktivita je slovo latinského původu, skládající se z výrazů *retro* a *agere*. *Retro* znamená zpět, nazpět, dozadu; *agere* hnát, honit, pohánět. *Retro-agere* je tedy v původním významu hnát zpět.³²

Recentní česká právní věda na základě toho, že český právní řád³³ rozeznává dvě významné skutečnosti při vzniku právního předpisu (právní normy) a pojmenovává je jako „platnost“ a

²⁸ Recentní českou právní vědou je retroaktivita považována nejen za vlastnost právní normy, nýbrž i za vlastnost formálního pramene práva, tedy zákona a jiných právních předpisů (normativních právních aktů).

²⁹ Toto je *opinio communis doctorum* české právněvědecké obce (viz např. Knapp, V. *Teorie práva*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 208; Gerloch, A. *Teorie práva*. 2. rozšířené vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2001, zejm. s. 89; Hanuš, L. *Právní argumentace nebo svévole. Úvahy o právu, spravedlnosti a etice*. Praha: C.H. Beck, 2008, zejm. s. 68).

³⁰ Knapp, V. *Teorie práva*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 208.

³¹ K tomu viz např. Procházka, A. *Základy práva intertemporálního se zvláštním zřetelem k § 5 obč. zák. (studie)*. Brno: Nakladatelství Barvič & Novotný, 1928, s. 26-27; Procházka, A. *Retroaktivita*. In *Slovník veřejného práva československého*. Sv. III. Brno: R. M. Rohrer, 1934, s. 799. Krejčí argumentuje pro opačný názor tím, že výrazu „účinnost“ a „působnost“ používá se v jiném významu než při poznávání přírody a že tento dvojí význam slov je při různém poznávání přípustný (Krejčí, J. *Zpětná působnost zákonů z hlediska práva ústavního*. Praha: Moderní stát, 1933, s. 14, pozn. pod čarou 9.).

³² Pražák, J.M., Novotný, F., Sedláček, J. *Latinsko-český slovník*. Praha: KLP, 1999, s. 55 a 1153.

³³ Z českých zákonů lze vyvodit to, že platná právní norma je norma publikovaná a účinná právní norma je platná právní norma po uplynutí určité, nebo neuplynutí žádné doby od jejího vyhlášení.

„účinnost“ roztrhává od sebe znak „být součástí právního řádu“ a znak „způsobit zakládat práva a povinnosti“; prvním definuje platnost, druhým účinnost právní normy.

Působností právní normy se rozumí „vymezení rozsahu realizace a aplikace právní normy“.³⁴ Časová působnost právní normy „dává odpověď“ na otázku, kdy počíná a kdy končí účinnost právního předpisu, resp. zda v době, kdy se klade otázka časové působnosti, je či není právní předpis účinný.³⁵

Výraz „retroaktivita právních norem“ a ostatní zmíněné výrazy pro tentýž jev jsou nevhodné a matoucí proto, že jsou v nich použita slova, kterými se designují jevy při myšlení v dimenzích příčiny, účinku, času a prostoru, tedy tzv. kauzálního světa.

To potom vede k tomu, přestože se rozlišuje mezi působností právní normy ve smyslu sociologickém na straně jedné a působností právní normy ve smyslu technickém na straně druhé³⁶ i mezi efektivností (účinností ve smyslu sociologickém) právní normy na straně jedné a její účinností (účinností ve smyslu sociologickém) na straně druhé³⁷, že retroaktivita je pokládána za něco nemožného (v duchu rčení „co se stalo, nemůže se odestát“) a za právní fikci³⁸; významová ambivalence výrazu svádí k nepřesnému chápání³⁹.

Ano, nic (tudíž ani zákon, ani soudní a správní rozhodnutí ani právní úkon) nemůže zpětně účinkovat či působit a měnit tím v minulosti účinky minulých příčin; to by bylo v rozporu s přírodním zákonem – Je-li A, bude (následuje) B. Norma (ve smyslu normativistickém) ale spočívá na jiném sepětí dvou skutečností - Je-li A, má být (následovat) B.⁴⁰

Kdežto účinek musí vždy nastat v čase po své příčině, plnění (splnění povinnosti) po příslušné právní skutečnosti (např. odstoupení od smlouvy) nastat nemusí (nesplnění, porušení povinnosti); navíc právní skutečnost nebo hypotéza právní normy mohou určovat, že splnění povinnosti vyplývající z této právní skutečnosti má (mělo) nastat v minulosti (před naplněním právní skutečnosti).

Jsem proto toho názoru, že v pojmu právního předpisu, rozhodnutí ani právního úkonu není zahrnut znak příčinnosti a tudíž ani časové následnosti; nelze proto říci, že právní norma

³⁴ Gerloch, A. Teorie práva. 2. rozšířené vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2001, s. 62.

³⁵ Knapp, V. Teorie práva. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 165.

³⁶ Knapp, V. Teorie práva. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 165.

³⁷ Viz např. Knapp, V. Teorie práva. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 35 a 164.

³⁸ Knapp, V. Teorie práva. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 210.

³⁹ Bylo by ale zjednodušující toto recentní pojetí retroaktivity odvozovat pouze od výkladů výrazů „účinnost“ a „působnost“. Toto pojetí totiž vyvěrá ze samotného recentního pojmu právní normy, a zejm. z jejího znaku regulativnosti z aspektu sociologického, ve své podstatě dialektického. K uvedenému viz zejm. Knapp, V. a kol. Tvorba práva a její současné problémy. Praha: Linde, 1998, s. 32 a Knapp, V. Teorie práva. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 210.

⁴⁰ Viz Sedláček, J. Občanské právo československé. Všeobecné nauky. Brno: Nákladem československého akademického spolku „Právnick“ v Brně, 1931, s. 109-110.

(rozhodnutí a právní úkon) per definitionem platí, natožpak působí, do budoucnosti⁴¹. Pojmově přeci není nijak vyloučeno posuzovat regulativy platnými v současnosti minulé skutečnosti⁴².

Pojem platnosti (normativity, mětí) je dán mimo čas⁴³ (a prostor); do času (a prostoru) může být platnost zasazována až abstraktními skutkovými podstatami norem (tedy hypotézou a dispozicí v tradiční nomenklatuře).

V čase a prostoru se tudíž uskutečňuje a existuje nikoliv samotná platnost, nýbrž skutečnosti odpovídající hypotézám a dispozicím právních norem, podmínkám a právům a povinnostem právních úkonů a soudních a správních rozhodnutí, tedy konkrétní podmiňující skutkové podstaty (tedy formální prameny práva⁴⁴, řízení a právní skutečnosti) a konkrétní podmíněné skutkové podstaty (výkon práv a povinností).

Problematika tradičně nazývaná jako retroaktivita a časová působnost právních norem tedy spočívá v determinaci skutkových podstat.

Nenalezení *tertium comparationis* se projevuje i v tom, že současná právní věda pojednává o retroaktivitě pouze ve vztahu k právním předpisům, ve vztahu k rozhodnutím a právním úkonům pouze zcela výjimečně⁴⁵.

Zastávám názor, že pojem retroaktivity musí být stejný v rovině práva objektivního (heteronomního) i subjektivního (autonomního); přípustnost retroaktivity práva subjektivního a objektivního se může ale lišit v závislosti na jejich specifických a na obsahu právního řádu.

Domnívám se, že právní věda by měla disponovat vlastním pojmovým aparátem a pro účely poznávání právního řádu pouze nepřebírat výrazy a pojmy právního řádu. Pojmový aparát

⁴¹ Opačný názor viz např. Knapp, V. *Teorie práva*. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 209 či Boguszak, J., Čapek, J. *Teorie práva*. Praha: Codex Bohemia, 1997, s. 76.

⁴² Např. podle současných estetických norem hodnotit vzhled pravěkých žen či podle současných právních norem hodnotit chování středověkých panovníků a vyvozovat z těchto norem a podřazených skutečností závěry pro minulost.

⁴³ „Norma, resp. platnost (ono má býti) je věčná, lépe řečeno bezčasová: nevzniká, nezaniká a nemění se. Konkretizuje se však v povinných úkonech, které jsou determinovány časem a prostorem.“ (Procházka, A. *Tvorba práva a jeho nalézání*. Brno-Praha: Orbis, 1937, s. 94). K tomu viz Weyrovo hodnocení: „Přiznám se, že jsem zřídka četl hlubší a plodnější myšlenku než je tato a znovu vyslovuji politování, že Procházkův spis nevyšel před mou Teorií práva. [Weyr, F. *K problému tz v. automatické normotvorby (Poznámky ke spisu Ad. Procházky: Tvorba práva a jeho nalézání)*. Časopis pro právní a státní vědu, 1938, r. XXI, s. 98].

⁴⁴ V tomto bodě správně postřehnuto i některými recentními českými právními teoretiky – viz např. „Formou existence práva, jeho ‘bytím’ jsou právní normativní akty, které se nejčastěji vyskytují v podobě právních předpisů.“ (Harvánek, J. a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, zejm. s. 209) či „Právní normativní akty představují existenci právních norem...“ (Kubů, L., Hungr, P., Osina, P. *Teorie práva*. Praha: Linde, 2007, zejm. s. 79)

⁴⁵ Ve vztahu k individuálním právním aktům (viz Krecht, J. *Retroaktivita právních aktů*. Právník, 2003, č. 11, zejm. s. 1136; Petrlík, D. *Retroaktivita právních předpisů v komunitárním právu s přihlédnutím k právu českému, německému a francouzskému*. Praha: Linde, 2005, s. 121-122) a smlouvám (Glatzová, V. *Krátká obhajoba přípustnosti zpětné účinnosti smluv*. Právní rozhledy, 2006, č. 14, s. 518-519).

právní vědy je dle mého mínění tvořen formálními pojmy (čistými právními pojmy) a systematickými pojmy (obsahovými pojmy právní vědy).

Formální pojmy jsou prostředkem k poznávání každého právního řádu bez ohledu na jeho konkrétní obsah, ba dokonce pro svou formálnost jsou společné všemu normativnímu poznávání, tedy poznávání i jiných normových souborů než právních řádů (např. morálky). Takových pojmů je proto velmi málo. Patří mezi ně především pojmy normy a povinnosti, ale také pojmy viny, trestu, povinnostního subjektu atd.

Systematické pojmy jsou oproti formálním pojmům nutně aposteriorní, protože pro jejich konstrukci je třeba nejprve poznat obsah a výstavbu právního řádu a podle toho je vytvářet. Systematickým pojmem je např. pojem právního řádu, právní normy, skutkové podstaty, ale i pojem retroaktivity právních norem.⁴⁶

Právní věda musí mít svůj vlastní pojem platné právní normy neodvislý od proměnlivého a terminologicky nejednotného právního řádu – tu vzniká otázka, zda a příp. jak bude v českých učebnicích teorie práva v pojmech platné právní normy a účinné právní normy zohledněn od 1.5.2004 v českém právním řádu platný článek 254 Smlouvy o založení Evropského společenství stanovující, že právní předpisy vstupují „v platnost dnem, který je v nich stanoven, jinak dvacátým dnem po vyhlášení“.

Z výše uvedených důvodů považuji za dobré, při zachování pojmu efektivní právní normy (právněsociologický pojem) a zákonného pojmu účinné právní normy, neužívat právněteoretický pojem účinné právní normy.

Platnou právní normu bych teoreticky vymezil jako právní normu, která je součástí právního řádu a která je způsobilá zakládat práva a povinnosti. Tento formální (teoretický) pojem platnosti, jak již výše naznačeno, je ale možno přičítat nejen právní normě (právnímu předpisu), nýbrž i soudnímu a správnímu rozhodnutí a právnímu úkonu.

U soudního a správního rozhodnutí je jím možno hradit tradiční pojem právní moci⁴⁷, u právního úkonu tradiční pojem účinnosti. Ostatně tímto obecným pojmem platnosti dochází ke sblížení s laickým vyjadřováním; neprávnik nikdy neřekne, že zákon je účinný, rozsudek pravomocný a smlouva účinná, nýbrž že jsou platné či že platí.

⁴⁶ To, že pojem retroaktivity právních norem, není čistě formální (logický), správně postřehl i Steiner („...u retroaktivity nejde o zásadu jen logickou.“ Steiner, V. K problematice nepřipustnosti retroaktivity právních norem. Právník, 1994, č. 1, s. 3).

Ke klasifikaci pojmů blíže viz Sedláček, J. Občanské právo československé. Všeobecné nauky. Brno: Nákladem československého akademického spolku „Právník“ v Brně, 1931, s. 40-50; Chytil, V. Pojmy ve vědě právní. Všehrd, 1931, r. XII, č. 8, s. 215-224, resp. Chytil, V. Pojmy ve vědě právní. In Weinberger, O., Kubeš, V. (editoři), Kosek, J. (uspořadatel). Brněnská škola právní teorie (normativní teorie). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, s. 185-194; Kubeš, V. Obecné pojmy nauky o nemožnosti plnění (K problematice právních pojmů systematických). In Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra. Praha: Orbis, 1939, s. 160-161.

⁴⁷ K pojmu právní moci rozhodnutí, a to jak její formální stránky (nezměnitelnosti), tak i její materiální stránky (závaznosti) viz např. Hendrych, A. a kol. Právnícký slovník. Praha: C.H. Beck, 2001, s. 649-651.

Dopracovávám se tedy ke svému označení a vymezení retroaktivity; za správné označení⁴⁸ pokládám výraz zpětná platnost⁴⁹ čili „retrovalidita“⁵⁰. Správný název otevírá správný pojem: Retrovalidní (nesprávně: retroaktivní) jsou takové právní předpisy, rozhodnutí a právní úkony, která zakládají právní následky (práva a povinnosti) v minulosti (tj. před okamžikem nabytí platnosti v uvedeném smyslu právněteoretickém – tj. v tradiční nomenklatuře odpovídající pojmům právního řádu - před okamžikem nabytí účinnosti českých právních předpisů, platnosti právních předpisů komunitárního práva, právní moci správních a soudních rozhodnutí a účinnosti právních úkonů).

Nepravou retroaktivitu za retroaktivitu nepovažuji, protože tímto výrazem se označuje to, když nová právní norma pro dobu před svou účinností jinak kvalifikuje minulé právní skutečnosti (problematika ochrany minulých právních skutečností) nebo mění nastalé právní následky (problematika ochrany nabytých práv).⁵¹

3.3 PŘÍPUSTNOST RETROAKTIVITY PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ

Zatímco vymezení pojmu retroaktivity je úlohou právní vědy, stanovení přípustnosti retroaktivity je úlohou právní praxe. Čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod výslovně zakazuje (činí nepřipustnou) retroaktivitu trestních zákonů v neprospěch pachatele:⁵²

Problematikou právě i nepravé retroaktivity i jiných než trestněprávních předpisů se v mnoha nálezech musel zabývat Ústavní soud; postupně dospěl k názoru⁵³, že u retroaktivity právě platí zásada obecné nepřipustnosti, ze které existují striktně omezené výjimky přípustnosti, u retroaktivity nepravé platí naopak zásada obecné přípustnosti, ze které existují výjimky její nepřipustnosti.

V judikatuře Ústavního soudu je přípustnost výjimky z principu zákazu právě retroaktivity právních norem definována tak, že retroaktivní účinek musí být v zákoně výslovně stanoven a

⁴⁸ Nesprávnost označení „pravá retroaktivita“ postřehl i druhý senát německého Spolkového ústavního soudu a nahradil ho proto výrazem „zpětné působení právních následků“ (Rückbewirkung von Rechtsfolgen). K tomu viz např. Petrlík, D. Retroaktivita právních předpisů v komunitárním právu s přihlédnutím k právu českému, německému a francouzskému. Praha: Linde, 2005, s. 44.

⁴⁹ Procházka, A. Retroaktivita. In Slovník veřejného práva československého. Sv. III. Brno: R. M. Rohrer, 1934, s. 799.

⁵⁰ Jedná se o náš pokus vytvořit slovo podobné zaužívanému slovu „retroaktivita“; výraz agere nahrazuje se tu výrazem valere znamenajícím v latině mj. i platit (viz např. Kábrt, J. a kol. Latinsko-český slovník. Praha: LEDA, 2003, s. 550).

⁵¹ K tomu viz např. Procházka, A. Retroaktivita. In Slovník veřejného práva československého. Sv. III. Brno: R. M. Rohrer, 1934, s. 800-801.

⁵² „Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější.“

⁵³ Viz zejm. jeho nález ze dne 04.02.1997, sp.zn. Pl.ÚS 21/96 (63/1997 Sb.) či nález Ústavního soudu ze dne 12.03.2002, sp.zn. Pl.ÚS 33/01 (145/2002 Sb.).

že právní povinnost zpětně uložená byla již v minulosti pocíťovaná jako povinnost z hlediska morálky či spravedlnosti.⁵⁴

3.4 PŘÍPUSTNOST RETROAKTIVITY PRÁVNÍCH ÚKONŮ

Zpětné účinnosti právních úkonů je v judikatuře i v právnické literatuře věnována mnohem menší pozornost než zpětné účinnosti právních předpisů.

Obecně platí, že účinky adresného právního úkonu nastávají okamžikem jeho dojití účastníkovi, vůči kterému je činěn.⁵⁵ Účinnost celého právního úkonu nebo jen vznik některé povinnosti či práva z něj mohou být odloženy do budoucnosti uplynutím nějaké lhůty či splněním nějaké podmínky⁵⁶.

Mám za to, že nelze vyvodit žádný obecný zákaz toho, aby byly právo, povinnost či účinnost celého právního úkonu založeny právním úkonem do minulosti (přede dnem jeho uzavření). Lze tedy říci, že zpětná účinnost právních úkonů (tedy i smluvní retroaktivita) je obecně přípustná⁵⁷; nutno ale dodat, že je přípustná pouze tehdy, stanoví-li tak zákon⁵⁸ (právnímu úkonu přiznává účinky ex tunc) jako např. pro odstoupení od smlouvy dle ust. §48 odst. 2 občanského zákoníku nebo pro dovolání se relativní neplatnosti dle ust. §40a OZ nebo přípustná dohoda účastníků⁵⁹.

Podmínkou přípustnosti retroaktivity dohody je její výslovné a nepochybné smluvní ujednání a absence rozporu s kogentní právní normou. Není účelem tohoto příspěvku podat výčet všech případů, kdy by zpětná účinnost právního úkonu byla v rozporu s kogentní právní normou, ale

⁵⁴ Viz zejm. jeho nálezy ze dne 04.02.1997, sp.zn. Pl.ÚS 21/96 (63/1997 Sb.) či nálezy Ústavního soudu ze dne 12.03.2002, sp.zn. Pl.ÚS 33/01 (145/2002 Sb.).

⁵⁵ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. června 2005, sp.zn. 32 Odo 705/2005; ve vztahu přijetí návrhu smlouvy viz ust. §43c odst. 2 občanského zákoníku.

⁵⁶ Viz ust. §36 odst. 1, 2 občanského zákoníku.

⁵⁷ Stejný názor viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. srpna 2007, sp.zn. 28 Cdo 3033/2005. Opačný názor viz [Anonymus]: *Bis de EAdem re aneb dvakrát o tomtěž (a pokaždé jinak)*. In http://www.vakobobri.cz/e107_files/public/bis_de_eadem_re_aneb_dvakrt_o_tomt.doc (navštíveno 17.5.2009).

Nemohu souhlasit s rozsudkem Nejvyššího soudu ze dne 6. prosince 2007, sp.zn. 32 Odo 849/2006, obsahujícím tento právní názor: „Rovněž tak není pochyb o tom, že kupní smlouva, obsahující dohodu o již prošlé (uplynulé) době dodání zboží, je neplatným právním úkonem podle § 37 odst. 2 obč. zák., neboť jeho předmětem je plnění nemožné.“ ani jako s obecným argumentem proti přípustnosti smluvní retroaktivity ani jako s konkrétnějším argumentem ve prospěch neplatnosti ujednání o prošlé době dodání zboží z důvodu (počáteční) nemožnosti plnění ve smyslu ust. §37 odst. 2 občanského zákoníku.

Vždyť přeci není a priori nemožné, aby někdo před vznikem své právní povinnosti uskutečnil jednání, které jí odpovídá.

⁵⁸ Stejná podmínka platí podle mého mínění i pro přípustnost retroaktivity soudních a správních rozhodnutí a jiných procesních úkonů.

⁵⁹ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. června 2005, sp.zn. 32 Odo 705/2005.

alespoň vytyčit druhy případů, které vylučují přípustnost zpětné účinnosti zákonů a představují tudíž časovou mez autonomie vůle stran do minulosti:

1. Uzavřením dodatku ke smlouvě nemůže být ke dni uzavření smlouvy (ex tunc) ani ke dni uzavření dodatku smlouvy (ex nunc) zhojeny vady vyvolávající absolutní neplatnost smlouvy. „Není-li smlouva platně uzavřena, nelze se platně dohodnout na změně jejího obsahu, neboť z neplatně uzavřené smlouvy nevznikly účastníkům žádné závazky, takže se logicky nelze dohodnout ani na jejich změně a nelze tedy ani dodatečnou dohodou o chybějící náležitosti smlouvy zhojit její neplatnost.“⁶⁰

Konvalidace je možná pouze u relativně-neplatného právního úkonu⁶¹, u něhož se dosud osoba dotčená tímto úkonem jeho neplatnosti nedovolala.

2. Přikláním se k názoru, že dohoda o zrušení smlouvy ex tunc (včetně splněných závazků) jakožto nepojmenovaná smlouva (dle ust. §51 občanského zákoníku či dle ust. §269 odst. 2 obchodního zákoníku)⁶² je v zásadě přípustná, protože zákon připouští i jednostranné zrušení smlouvy ex tunc odstoupením od smlouvy (arg. a minori ad maius a arg. ad absurdum).⁶³

Touto dohodou ale nemůže být smlouva zrušena ex tunc, upravuje-li kogentní právní norma způsoby zániku právního vztahu založeného smlouvou taxativním výčtem (nezahrnujícím dohodu o zrušení závazku), čehož příkladem je např. taxativní výčet způsobů zániku účasti společníka ve společnosti s ručením omezeným.⁶⁴

3. Zákon jako podmínku vzniku a účinnosti smlouvy klade souhlas určitého orgánu, který nutně musí přistoupit k smluvnímu projevu účastníků, např. souhlas správního orgánu dle dřívějšího znění zákona č. 116/1990 Sb., o nájmu nebytových prostor.⁶⁵

4. Smluvní retroaktivita by byla v konkrétním případě v rozporu se zásadou ekvity, a sice se zásadou dobrých mravů či se zásadou zákazu zneužití subjektivních práv⁶⁶.

5. Smluvní retroaktivita by byla v konkrétním případě v rozporu se zásadou ochrany práv třetích osob⁶⁷.

⁶⁰ Viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. února 2006, sp.zn. 29 Odo 1241/2004, uveřejněné v časopise Soudní judikatura číslo 6, ročník 2006, pod číslem 89

⁶¹ Stejný názor viz Fiala, J., Hurdík, J., Korecká, V., Telec, I. Lexikon občanského práva. Vydání druhé, rozšířené. Ostrava: Nakladatelství Jiří Motloch – Sagit, 2001, s. 82.

⁶² Oproti tomu dohoda o zrušení závazků výslovně upravená (ust. §572 odst. 2 občanského zákoníku) ruší pouze závazky nesplněné a to ex nunc.

⁶³ Shodně nahlíženo v nálezu Ústavního soudu ze dne 07.12.2004, sp.zn. I.ÚS 670/02; opačný názor zaujat v usnesení Nejvyššího soudu ze 12. října 2006, sp.zn. 29 Odo 331/2006).

⁶⁴ Viz poslední argument v usnesení Nejvyššího soudu ze 12. října 2006, sp.zn. 29 Odo 331/2006.

⁶⁵ K tomu viz např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. srpna 2007, sp.zn. 28 Cdo 3033/2005.

⁶⁶ K obsahu těchto zásad soukromého práva blíže viz zejm. Hurdík, J. Zásady soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 70-113.

6. Smluvní retroaktivita by byla v konkrétním případě v rozporu s veřejnoprávní normou.

Literature:

- [Anonymus]: Bis de EAdem re aneb dvakrát o tomtéž (a pokaždé jinak). In http://www.vakobobri.cz/e107_files/public/bis_de_eadem_re_aneb_dvakrt_o_tomt.doc. (navštíveno 17.5.2009)
- Bergel, J.L. Théorie générale du droit. 4. Vydání. Paříž: Dalloz, 2003, 374 s., ISBN 2 247 05185 5.
- Boguszak, J., Čapek, J. Teorie práva. Praha: Codex Bohemia, 1997, 257 s., ISBN 80-85963-38-8.
- Fiala, J. Iura quaesita a jejich uplatnění v judikatuře Ústavního soudu. Právník, 1999, č. 3, s. 250-260.
- Fiala, J., Hurdík, J., Korecká, V., Telec, I. Lexikon občanského práva. Vydání druhé, rozšířené. Ostrava: Nakladatelství Jiří Motloch – Sagit, 2001, 512 s., ISBN 80-7208-237-X.
- Gerloch, A. Teorie práva. 2. rozšířené vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2001, 299 s., ISBN 80-86473-04-X.
- Glatzová, V. Krátká obhajoba přípustnosti zpětné účinnosti smluv. Právní rozhledy, 2006, č. 14, s. 518-519.
- Hanuš, L. Právní argumentace nebo svévole. Úvahy o právu, spravedlnosti a etice. Praha: C.H. Beck, 2008, 221 s., ISBN 978-80-7400-035-5.
- Harvánek, J. a kol. Teorie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 501 s., ISBN 978-80-7380-104-5.
- Hendrych, A. a kol. Právníký slovník. Praha: C.H. Beck, 2001, 1189 s., ISBN 80-7179-360-4.
- Hendrych, D. a kol. Správní právo. Obecná část. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006, 861 s., ISBN 80-7179-442-2.
- Hurdík, J. Zásady soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 168 s., ISBN 80-210-2001-6.
- Chytil, V. Pojmy ve vědě právní. Všehrd, 1931, r. XII, č. 8, s. 215-224.

⁶⁷ Viz Glatzová, V. Krátká obhajoba přípustnosti zpětné účinnosti smluv. Právní rozhledy, 2006, č. 14, s. 519.

- Kábrt, J. a kol. Latinsko-český slovník. Praha: LEDA, 2003, 575 s., ISBN 80-7239-036-8.
- Knapp, V. Teorie práva. Praha: C.H.Beck, 1995, 247 s., ISBN 80-7179-028-1.
- Knapp, V. Vědecká propedeutika pro právníky. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, 233 s., ISBN 80-86432-548.
- Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Brno: Masarykova univerzita, 2002, 571 s., ISBN 80-210-2985-4.
- Krecht, J. Retroaktivita právních aktů. Právník, 2003, č. 11, s. 1136-1145.
- Krejčí, J. Zpětná působnost zákonů z hlediska práva ústavního. Praha: Moderní stát, 1933, 157 s.
- Kubeš, V. Obecné pojmy nauky o nemožnosti plnění (K problematice právních pojmů systematických). In Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra. Praha: Orbis, 1939, s. 157-167.
- Kubů, L., Hungr, P., Osina, P. Teorie práva. Praha: Linde, 2007, 335 s., ISBN 978-80-7201-637-2.
- Kühn, Z. Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2005, 201 s., ISBN 80-7179-429-5.
- Kühn, Z. Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002, 419 s., ISBN 80-246-0483-3.
- Merryman, J. H. The civil law tradition. An introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America. Stanford: Stanford University Press, 1969, 172 s.
- Petrlík, D. Retroaktivita právních předpisů v komunitárním právu s přihlédnutím k právu českému, německému a francouzskému. Praha: Linde, 2005, 131 s., ISBN 80-7201-558-3.
- Pražák, J.M., Novotný, F., Sedláček, J. Latinsko-český slovník. Praha: KLP, 1999, 1425 s., ISBN 80-85917-51-3.
- Procházka, A. Retroaktivita. In Slovník veřejného práva československého. Sv. III. Brno: R. M. Rohrer, 1934, s. 799-803.
- Procházka, A. Tvorba práva a jeho nalézání. Brno-Praha: Orbis, 1937, 154 s.
- Procházka, A. Základy práva intertemporálního se zvláštním zřetelem k § 5 obč. zák. (studie.). Brno: Nakladatelství Barvič & Novotný, 1928, 201 s.

- Sedláček, J. Občanské právo československé. Všeobecné nauky. Brno: Nákladem československého akademického spolku „Právník“ v Brně, 1931, 288 s.
- Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Orac, 2003, 455 s., ISBN 80-86199-74-6.
- Steiner, V. K problematice nepřípustnosti retroaktivity právních norem. Právník, 1994, č. 1, s. 1-6.
- Večeřa, M., Urbanová, M. Základy sociologie práva. DOPLNĚK: Brno, 1996, 207 s., ISBN 80-85765-69-1.
- Vojíš, P. Formální nebo dialektická logika v právním myšlení: chování a právní norma nebo společenské vztahy a právní vztahy? Předneseno na konferenci České právní myšlení a logika - minulost a perspektivy III., uspořádané Katedrou právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně dne 21.9.2006 [Sborník z konference dosud nevydán].
- Vojíš, P. Právní pojem retroaktivity. In Sborník z konference Dny práva – 2008 – Days of law. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 164, ISBN 978-80-210-4733-4 (plné znění příspěvku zveřejněno na s. 1342-1376 elektronické verze sborníku na <http://www.law.muni.cz/edicni/dp08/index.html>).
- Vojíš, P. Právní skutečnosti a právní vztahy z pohledu současné právní vědy a z pohledu normativní teorie. Rigorózní práce. Brno, 2006, 199 s.
- Weinberger, O., Kubeš, V. (editoři), Kosek, J. (uspořadatel). Brněnská škola právní teorie (normativní teorie). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, 440 s., ISBN 80-246-0689-5.
- Weyr, F. Československé ústavní právo. Praha: Melantrich, 1937, 339 s.
- Weyr, F. Čtyři kapitoly z právní noetiky. Časopis pro právní a státní vědu, 1929, r. XII, s. 1-16.
- Weyr, F. Formy státní. In Slovník veřejného práva československého. Sv. I. Brno: R. M. Rohrer, 1929, s. 669-697.
- Weyr, F. K problému tzv. automatické normotvorby (Poznámky ke spisu Ad. Procházky: Tvorba práva a jeho nalézání). Časopis pro právní a státní vědu, 1938, r. XXI, s. 92-101.
- Weyr, F. Teorie práva. Brno-Praha: Orbis, 1936, 375 s.

*Dávid R., Neckář J., Sehnálek D., (Editors). COFOLA 2009: the Conference Proceedings, 1. edition.
Brno : Masaryk University, 2009, ISBN 978-80-210-4821-8*

- Wojtczak, S. Lex retro non agit. Obsah zásady – teoretická analýza. Právny obzor, 2004, č. 5, s. 395.

Reviewer:

Drahomíra Houbová

Contact – email:

43629@mail.muni.cz